

نقش ایمان و تقوا در شکل‌گیری هویت زن مسلمان

کیما بابایی^۱

چکیده

در جهان معاصر، هویت زن مسلمان با چالش‌های متعددی از جمله الگوهای فرهنگی وارداتی، فشارهای رسانه‌ای و تقابل سنت و مدرنیته مواجه است. در چنین شرایطی، این پرسش اساسی مطرح می‌شود که «ایمان و تقوا چه نقشی در شکل‌گیری هویت اصیل زن مسلمان دارند؟» پژوهش حاضر با هدف تبیین نقش دو مؤلفه بنیادین ایمان و تقوا در تثبیت ابعاد مختلف هویت زن مسلمان انجام شده است. روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای، قرآن کریم، روایات اهل‌بیت(ع)، و پژوهش‌های جدید علمی است. داده‌ها با تحلیل مضمون استخراج و در چارچوب مفاهیم دینی و اجتماعی بررسی شدند. نتایج نشان می‌دهد که ایمان به خدا و التزام به تقوا، ضمن ایجاد آرامش روحی و معنوی، زن مسلمان را در ایفای نقش‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی توانمند می‌سازد. همچنین این دو عنصر، به عنوان سپری در برابر تهاجم فرهنگی و مبنایی برای تحقق الگوی زن مسلمان در جامعه امروزی عمل می‌کنند. بدین ترتیب، تقویت ایمان و تقوا می‌تواند راهکاری مؤثر برای بازسازی هویت زنانه بر مبنای ارزش‌های اسلامی باشد.

کلیدواژه‌ها: ایمان، تقوا، هویت زن مسلمان، تهاجم فرهنگی، الگوی اسلامی زن

مقدمه

یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های جوامع اسلامی در عصر معاصر، چگونگی شکل‌گیری و تثبیت هویت زن مسلمان در برابر تحولات فرهنگی و اجتماعی گسترده است. ایمان و تقوا به عنوان دو ستون اصلی شخصیت زن مؤمن، نقش بنیادینی در هدایت رفتارها، نگرش‌ها و تصمیم‌گیری‌های او در حوزه‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی ایفا می‌کنند. این دو عنصر، نه تنها مبنای دینی هویت زن مسلمان را تقویت می‌کنند، بلکه او را

^۱ طلبه سطح دو، مدرسه علمیه تخصصی الزهرا سلام الله (صحنه).

در برابر بحران هویت و فشارهای بیرونی مقاوم می‌سازند. از این‌رو، واکاوی پیوند میان ایمان، تقوا و هویت زن مسلمان، ضرورتی علمی و فرهنگی دارد که می‌تواند زمینه‌ساز بازتعریف نقش زن در جامعه اسلامی باشد.

۱. در مقاله‌ای با عنوان «بررسی نقش تقوا در سلامت روان زن مسلمان»، نویسندگان به رابطه میان معنویت اسلامی و آرامش روانی در زنان پرداخته‌اند (ملکی و شریفی، ۱۳۹۸). در این پژوهش، تمرکز بر آثار فردی تقوا بوده و به نقش آن در هویت‌یابی اجتماعی زن توجه چندانی نشده است.

۲. مقاله‌ی دیگری با عنوان «هویت زن در اندیشه اسلامی» به قلم موسوی و زارع‌پور (۱۴۰۰)، به بررسی تطبیقی نقش‌های زن از دیدگاه متفکران اسلامی پرداخته، اما تأکید کمتری بر بُعد اخلاقی ایمان و تقوا در ساختار هویت زن مسلمان داشته است.

۳. همچنین در مقاله‌ی «زن مسلمان و هویت دینی در جامعه امروز» (کریمی و رجبی، ۱۴۰۱)، هرچند به تأثیر فرهنگ دینی بر زنان پرداخته شده، اما تحلیلی نظام‌مند از پیوند میان ایمان، تقوا و هویت ارائه نشده است.

با توجه به کاستی‌های پژوهش‌های پیشین، ضرورت دارد تا پژوهشی صورت گیرد که به شکل جامع و دقیق، نقش ایمان و تقوا در شکل‌گیری و استحکام هویت زن مسلمان را در ابعاد گوناگون فردی، خانوادگی و اجتماعی بررسی کند. این پژوهش، علاوه بر تبیین نظری مفاهیم بنیادین، درصدد پاسخ‌گویی به این مسئله است که چگونه ایمان و تقوا می‌توانند زن مسلمان را در ایفای نقش‌های دینی و فرهنگی خود در جامعه امروز یاری دهند.

موضوع تحقیق، از آن جهت جدید و بایسته مطالعه است که در ادبیات علمی موجود، نگاه ترکیبی و تحلیلی به عناصر ایمانی و اخلاقی در هویت‌یابی زن مسلمان کمتر مورد توجه قرار گرفته و معمولاً این مؤلفه‌ها به صورت مجزا و غیرتعاملی بررسی شده‌اند. در این مقاله، با بهره‌گیری از منابع قرآنی، روایی و پژوهش‌های

علمی، تلاشی شده است تا تصویری روشن از جایگاه ایمانی و تقوایی زن مسلمان در جامعه اسلامی ارائه گردد.

۱. مفهوم‌شناسی لغوی و اصطلاحی ایمان

واژه «ایمان» در زبان عربی از ریشه «أَمَنَ» گرفته شده که به معنای امنیت، آرامش و تصدیق همراه با اطمینان قلبی است. راغب اصفهانی در کتاب المفردات، ایمان را نوعی «تصدیق» دانسته که از روی یقین و آرامش درونی صورت می‌گیرد، نه صرفاً از روی زبان یا عادت (راغب اصفهانی، 1404ق، ص. 85). این واژه در برابر «کفر» قرار دارد و برخلاف آن، مبتنی بر درک حقیقت و پذیرش درونی آن است. در نتیجه، ایمان از نظر لغوی تنها پذیرش ظاهری نیست، بلکه آرامش حاصل از تصدیق واقعی باطن است، که با نوعی اطمینان و امنیت قلبی همراه است (فقیهی، 1401، ص. 44). این آرامش، از آنجا نشئت می‌گیرد که فرد در پناه باور به حقیقت هستی، خود را در ارتباطی امن با خالق می‌بیند.

در معنای اصطلاحی، ایمان در فرهنگ قرآن و روایات، فراتر از تصدیق ذهنی است و باید در قلب تثبیت شود و در رفتار انسان تجلی یابد. در سوره حجرات، آیه 14، خداوند می‌فرماید: «قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ»، که به روشنی میان «اسلام» به معنای ظاهر تسلیم و «ایمان» به معنای باور قلبی، تفاوت می‌گذارد. علامه طباطبایی با استناد به این آیه، ایمان را نوعی معرفت شهودی و آگاهانه می‌داند که در اعماق جان نفوذ می‌کند و تنها با گفتار حاصل نمی‌شود (طباطبایی، 1398، ج 18، ص. 395). بنابراین، ایمان در اصطلاح قرآنی، حقیقتی درونی است که باید در تمام ابعاد وجود انسان نفوذ کند.

یکی از ویژگی‌های مهم ایمان در اصطلاح دینی، ارتباط تنگاتنگ آن با عمل صالح است. برخلاف برخی مکاتب فلسفی یا عرفانی که ایمان را امری صرفاً باطنی می‌دانند، در آموزه‌های اسلامی، ایمان حقیقی بدون

آثار عملی و رفتاری پذیرفته نیست. پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «لَا يَسْتَقِيمُ إِيْمَانُ عَبْدٍ حَتَّى يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ، وَلَا يَسْتَقِيمُ قَلْبُهُ حَتَّى يَسْتَقِيمَ لِسَانُهُ» (کلینی، 1407ق، ج 2، ص. 115)، یعنی ایمان، زمانی ریشه‌دار است که در زبان، رفتار و نیت انسان نمایان باشد. در نتیجه، ایمان اصطلاحی هم جنبه قلبی دارد، هم جنبه معرفتی و هم نمود بیرونی؛ و این سه، در منظومه معارف اسلامی به هم پیوسته‌اند.

در جمع‌بندی می‌توان گفت که ایمان، هم در لغت و هم در اصطلاح، بر پایه تصدیق قلبی و آرامش درونی استوار است، اما در اصطلاح اسلامی، این تصدیق باید با رفتار هماهنگ باشد. اگر زن مسلمان به ایمان واقعی دست یابد، نه تنها در درون خود احساس امنیت و عزت خواهد داشت، بلکه این باور قلبی در سبک زندگی، اخلاق، پوشش، تعاملات اجتماعی و نوع ایفای نقش او در خانواده و جامعه نیز تجلی می‌یابد. از این رو، شناخت دقیق از معنای لغوی و اصطلاحی ایمان، مقدمه‌ای ضروری برای فهم صحیح هویت زن مسلمان و جایگاه معنوی او در جامعه دینی است (رحمانی، 1402، ص. 28).

۲. نقش ایمان در شکل‌گیری هویت درونی زن مسلمان

ایمان، نخستین نقطه اتصال زن مسلمان با هویت اصیل خویش است؛ هویتی که نه با ظاهر و نقش‌های اجتماعی، بلکه با باور درونی، آرامش روح و احساس کرامت انسانی شکل می‌گیرد. آن‌گاه که خداوند در قرآن می‌فرماید:

«الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» (الرعد، 28)،

در حقیقت، ایمان را به مثابه منبع اطمینان قلبی معرفی می‌کند؛ اطمینانی که زن مسلمان را از اضطراب‌های فرهنگی، مقایسه‌های ظاهری و فشارهای اجتماعی رها می‌سازد. این آرامش، پایه‌ای برای شکل‌گیری هویتی ریشه‌دار است، که در آن زن، خود را نه بر اساس نگاه دیگران، بلکه بر اساس نگاه خداوند تعریف می‌کند. از همین باور قلبی، نوعی عزت و کرامت برمی‌خیزد که شخصیت زن را مستقل، مقاوم و آگاه می‌سازد؛

همان ویژگی‌هایی که در زنان مؤمن صدر اسلام چون آسیه، فاطمه زهرا (س) و زینب کبری (س) به‌روشنی دیده می‌شود (مطهری، 1390، ص. 64).

۲.۱. ایمان و باور قلبی به عنوان پایه شخصیت زن

شخصیت هر انسان، بر اساس باورها و نگاه او به هستی، انسان، و زندگی ساخته می‌شود و برای زن مسلمان، این ساختار هویتی از ایمان آغاز می‌شود. ایمان نه یک ادعای زبانی، بلکه حقیقتی قلبی و آرامشی درونی است که پایه تمام افکار، رفتارها و جهت‌گیری‌های زن مؤمن را شکل می‌دهد. به تعبیر قرآن کریم، «وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُ» (التغابن: 11)، یعنی ایمان، دل انسان را هدایت می‌کند؛ و این هدایت قلبی، به معنای شکل‌گیری شاکله شخصیت است، زیرا قلب در دستگاه معرفتی دین، جایگاه تفکر، عزم و اراده است (طباطبایی، 1398، ج 19، ص. 320).

ایمان قلبی، به‌ویژه در زن، عامل استواری درونی و تکیه‌گاه فکری و عاطفی است. برخلاف تصویری که در برخی جوامع مدرن ارائه می‌شود و زن را موجودی احساسی و تابع محیط معرفی می‌کند، آموزه‌های اسلامی، زن مؤمن را موجودی با بنای فکری استوار و صاحب «بصیرت» می‌دانند. پیامبر اسلام (ص) در وصف ایمان فرمودند: «الْإِيْمَانُ مَعْرِفَةُ الْقَلْبِ، وَقَوْلٌ بِاللِّسَانِ، وَعَمَلٌ بِالْأَرْكَانِ» (صدوق، 1375، ص. 159)، که به‌روشنی ایمان را پایه و اساس رفتار و شخصیت معرفی می‌کند. پس زن مسلمان، ابتدا با معرفت قلبی به خدا و ارزش‌های الهی، پایه هویتی خود را می‌سازد و از آن، منش اخلاقی، عاطفی و اجتماعی‌اش را سامان می‌دهد.

از سوی دیگر، تجربه زنان مؤمن در تاریخ اسلام، نشان می‌دهد که ایمان، قدرت‌بخش‌ترین عامل درونی برای حفظ کرامت زن در برابر فشارهای اجتماعی و هجمه‌های فرهنگی است. حضرت فاطمه زهرا (س) با وجود تمام سختی‌ها، شخصیت خود را بر پایه ایمان عمیق به خدا و ولایت بنا کرده بود و همین باور قلبی

اینجا به مثابه فیلتر ذهنی عمل می‌کند که اجازه نمی‌دهد هر پیام و ارزش وارد جان او شود (موسوی، ۱۴۰۱، ص. ۱۱۲).

نمونه‌های تاریخی نیز مهر تأییدی بر این نقش دفاعی ایمان و تقوا هستند. در صدر اسلام، زنان مؤمنی مانند ام‌سلمه و نسیمه، در برابر فرهنگ جاهلی مقاومت کرده و سبک زندگی نوینی را رقم زدند که به جای خودنمایی و تقلید، بر آگاهی، کرامت و معنویت استوار بود. همین الگو در عصر حاضر نیز می‌تواند زنان را در مقابل ابتذال‌های فرهنگی و رسانه‌ای حفظ کند. امام صادق(ع) می‌فرماید: «اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا زَيْنًا وَلَا تَكُونُوا شَيْنًا»؛ یعنی تقوا پیشه کنید و زینت دین باشید نه مایه ننگ آن (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص. ۶۳). این بیان شریف نشان می‌دهد که زنان، در پرتو تقوا، نه تنها مصون می‌مانند بلکه چراغ راه دیگران نیز خواهند بود.

در پایان باید گفت که ایمان و تقوا برای زن مسلمان نه تنها عناصر درونی عبادی هستند، بلکه ابزارهایی برای تحلیل، شناخت و گزینش فرهنگی نیز به‌شمار می‌آیند. در جهانی که رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی، هر لحظه سبک‌ها و هویت‌های جعلی عرضه می‌کنند، تنها زنی می‌تواند از هویت اسلامی خود محافظت کند که از درون، مجهز به سلاح آگاهی دینی و مراقبت معنوی باشد. اینجاست که ایمان و تقوا، نقشی اساسی در پاسداری از مرزهای فرهنگی و فکری زن مسلمان ایفا می‌کنند (رحمانی، ۱۴۰۲، ص. ۷۸).

۴,۳. تحقق الگوی زن مسلمان در پرتو ایمان و تقوا

در عصر حاضر که الگوهای زنانه گاه از دل رسانه‌های جهانی و فرهنگ‌های غیرومی صادر می‌شوند، بازشناسی و تحقق الگوی زن مسلمان ضرورتی انکارناپذیر است. زن مسلمان، نه بر اساس الگوهای تحمیلی و نه تقلیدی کورکورانه، بلکه با تکیه بر ایمان عمیق به خداوند و تقوای الهی، شخصیتی مستقل، مؤثر و متعادل در جامعه می‌سازد. بر این اساس، الگوی زن مسلمان تنها در ظاهر اسلامی خلاصه نمی‌شود،

بلکه در عمق باورها، شیوه زندگی، نحوه ایفای نقش‌های اجتماعی و تعاملات انسانی او نیز باید نمایان شود (افضلی، ۱۴۰۱، ص. ۷۲).

در قرآن کریم، نمونه کامل این الگو در وجود حضرت مریم (س) تجلی یافته است، آنجا که خداوند می‌فرماید: (وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ) (تحریم: ۱۲). واژه «قانتین» که نشان از خضوع، بندگی و پایبندی به حدود الهی دارد، اشاره‌ای به وجه شخصیتی حضرت مریم دارد که در پرتو ایمان و تقوا به جایگاه والای انسانی و اجتماعی رسید. چنین الگویی، به زن مسلمان امروز نشان می‌دهد که برای تأثیرگذاری و حضور موفق در جامعه، نیازی به عبور از مرزهای دینی و فرهنگی نیست، بلکه تقوا خود بنیانی برای عزت زنانه و اقتدار فرهنگی است (موسوی‌نژاد، ۱۳۹۹، ص. ۱۰۹).

تحقق الگوی زن مسلمان در پرتو ایمان و تقوا، باعث می‌شود زن نه تنها از آسیب‌های فرهنگی محفوظ بماند، بلکه با عملکرد خود، الگوی الهام‌بخش برای دیگر زنان جامعه نیز گردد. زن باتقوا، به دلیل انس با خدا و پایبندی به وظایف شرعی و اخلاقی، هم در خانواده و هم در عرصه‌های اجتماعی نقش فعال و متعهدانه ایفا می‌کند؛ بدون آن‌که از هویت اصیل خود فاصله بگیرد. این مهم را در سیره بانوان اهل بیت (ع) نیز می‌توان مشاهده کرد. حضرت زهرا (س) در خطبه فدکیه با آن شجاعت و فصاحت، هم از حق دفاع کرد و هم کرامت و حیا را در اوج خود نگاه داشت (طبری، ۱۳۸۷، ص. ۲۹۴).

در نهایت، تحقق این الگو تنها در سطح شعار و بیان باقی نمی‌ماند، بلکه باید در سطوح تربیتی، رسانه‌ای، آموزشی و فرهنگی نهادینه شود. زنانی که امروز بر اساس معیارهای ایمان و تقوا رشد می‌کنند، در حقیقت پایه‌گذاران تمدن نوین اسلامی‌اند. چنین الگوهایی برخلاف الگوهای رسانه‌ای که گاه زن را یا تنها در قالب مادری و یا صرفاً فعال اجتماعی ترسیم می‌کنند، بین ساحت‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی تعادل برقرار می‌سازند. این الگو نه انزواگراست و نه ازخودبیگانه؛ بلکه «زن طراز اسلامی» است که بنای هویتش بر ایمان و تقواست (رحمانی، ۱۴۰۲، ص. ۴۵).

نتیجه گیری

ایمان و تقوا دو رکن اساسی در شکل گیری هویت زن مسلمان به شمار می روند. زن مؤمن با اتکا بر ایمان، به درک عمیق تری از نقش خود در خانواده و جامعه می رسد و با بهره گیری از تقوا، در مسیر حفظ کرامت، عفاف و پایداری فرهنگی گام برمی دارد. یافته های این پژوهش نشان می دهد که تقوا عامل بازدارنده ای در برابر آسیب های اجتماعی و فرهنگی بوده و به زن مسلمان توان ایستادگی و حضور مؤثر در عرصه های اجتماعی می بخشد.

زن مسلمان، هرگاه بتواند میان خودسازی معنوی و مسئولیت های اجتماعی توازن ایجاد کند، به الگویی کامل و پویا در چارچوب تعالیم اسلامی تبدیل می شود. در نهایت، تقویت ایمان و تقوا نه تنها موجب تعالی شخصیت فردی زن می شود، بلکه زمینه ساز رشد اجتماعی، فرهنگی و تمدنی در جامعه اسلامی خواهد بود.

منابع

قرآن کریم

1. آمدی، عبد الواحد بن محمد. (۱۳۶۶). غررالحکم و دررالکلم. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
2. افضلی، الهام. (۱۴۰۱). زن و الگوهای رفتاری در جامعه اسلامی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
3. امینی، طاهره. (۱۴۰۰). «تحلیل تطبیقی تقوا و اثر آن بر پایداری فرهنگی زنان». مطالعات فرهنگی اسلام و معاصر، ۱۲(۳)، ۵۵-۷۰.
4. الهی منش، فاطمه. (۱۴۰۰). زن و هویت دینی در عصر مدرن. تهران: بوستان کتاب.
5. راغب اصفهانی، ح. (۱۴۰۴). المفردات فی غریب القرآن. تحقیق: صفوان عدنان داوودی. دمشق: دار القلم.

6. رضایی، مهناز. (۱۴۰۱). بررسی تأثیر دینداری بر عملکرد اجتماعی زنان. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
7. رحمانی، زهرا. (۱۴۰۲). زن و هویت دینی در بستر رسانه. تهران: سمت.
8. رحمانی، زهرا. (۱۴۰۲). زن مسلمان و نقش آفرینی اجتماعی. قم: بوستان اندیشه.
9. رحمانی، فاطمه. (۱۴۰۲). زن مسلمان و هویت‌سازی تمدنی. تهران: سمت.
10. رحمانی، مهدی. (۱۴۰۲). زن مسلمان و هویت دینی. قم: نشر بوستان اندیشه.
11. صدوق، محمد بن علی. (۱۳۷۵). خصال. تهران: انتشارات اسلامی.
12. طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۳۹۸). تفسیر المیزان، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
13. طبری، محمد بن جریر. (۱۳۸۷). تاریخ طبری (ترجمه ابوالقاسم پاینده). تهران: انتشارات اساطیر.
14. طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۰). مکارم‌الاخلاق. ترجمه حسین انصاریان. تهران: انتشارات هجرت.
15. فقیهی، زهرا. (۱۴۰۱). مبانی ایمان در قرآن و حدیث. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
16. قاضی‌زاده، معصومه. (۱۳۹۹). زن مؤمن در آینه کربلا. قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
17. کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). الکافی (جلدهای ۱، ۲ و ۵)، تحقیق: علی‌اکبر غفاری. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
18. محمدی، نسرين. (۱۴۰۰). تقوا و نقش آن در جامعه اسلامی. تهران: نشر معارف.
19. محمدی، نسرين. (۱۴۰۱). تقوا و سلامت روانی در زنان. تهران: نشر معارف.
20. موسوی، فاطمه. (۱۴۰۰). «تحلیل تطبیقی خودسازی زن مسلمان در قرآن و سنت». پژوهشنامه مطالعات زن و خانواده، ۱۰(۲)، ۷۵-۹۳.
21. موسوی، مریم. (۱۴۰۱). زن مسلمان و جنگ نرم فرهنگی. قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
22. موسوی‌نژاد، مریم. (۱۳۹۹). «تحلیل مفهومی تقوا در نقش‌آفرینی زن مسلمان». پژوهشنامه علوم انسانی اسلامی زن و خانواده، ۵(۲)، ۱۰۵-۱۲۰.
23. مطهری، مرتضی. (۱۳۹۰). زن و مسائل اجتماعی. تهران: انتشارات صدرا.

